

UTRIKESPOLITIKEN OCH PRESSEN

TILL FRÅGAN OM UTRIKESDEPARTEMENTETS PRESSBYRÅS TILLKOMST

Av lektor SVEN ERIKSSON

LÖRDAGEN den 8 juli 1905 torde ha varit en dyster dag för Sveriges minister i Berlin, greve Arvid Taube. Den rapport han sände hem innehöll högst obehagliga nyheter om tilltagande norskvänlighet i det tyska kejsarriket. Senast hade detta uppenbarats under ett samtal med statssekreteraren friherre Oswald von Richthofen, varunder Taube ej kunnat dölja sin harm och besvikelse:

»Jag fäste därpå statssekreterarens uppmärksamhet på det egenomliga förhållandet, att man i utlandet, och detta icke blott i den [av regeringen] oberoende pressen, syntes alltmera hugad för att oaktat de uppenbara rättskränkningar, som det norska stortinget låtit komma sig till last, taga parti för Norges sak.»

»Ja», inföll hans Excellens, »Ni har fullkomligt rätt däri, att ett omsving till Norges förmån håller på att göra sig gällande, men det ha Ni Eder själva att tacka för, och med varje dag Sverige dröjer med att på ett eller annat sätt fatta ett beslut och komma till en ändgiltig uppgörelse, desto mera komma Ni att förlora sympatierna. Härtill kommer att norrmännen på ett särdeles skickligt och outtröttligt sätt förstått att i hela världens press göra propaganda för sin sak.»

För riktigheten av detta påstående gav Richthofen själv, menade den svenske diplomaten, ett »naivt» bevis. Taube varnade sina landsmän att i detta läge bara sitta med armarna i kors:

»Jag tillåter mig hemställa, huruvida det icke skulle vara lämpligt att även från svensk sida på liknande sätt bearbeta den allmänna opinionen i utlandet. Åtminstone för vad Tyskland beträffar torde detta eventuellt lämpligast böra ske huvudsakligen på rent journalistisk väg, ej genom beskickning och konsulat som mellanhand. Som den tyska allmänhetens intresse för våra förhållanden under krisen är ganska stort, torde ej svårigheter möta att i de förnämsta tidningarne härstädes få införda regelbundna korrespondensartiklar från Stockholm, varigenom den *svenska* rättsuppfattningen i motsats till den norska, kunde göras mera gällande.»

Redan på våren samma år hade brittiske ministern i Stockholm sir Rennell Rodd rekommenderat höga vederbörande att bemöta den norska propagandan och det hade resulterat i Sven Hedins i utlandet mycket uppmärksammade och i vissa avseenden verkningsfulla insändare till *Times*. Av dessa var åtminstone den första resultat av Hedins och kabinetssekreteraren Eric Trolles gemensamma ansträngningar. För att intrycket skulle bli bestående krävdes emellertid att propagandan fortsatte och detta på bredast möjliga front. Därav blev under sommaren intet. Arvid Taubes rapport var en inlindad skrapa åt slöfockarna där hemma.

Förut — på Carl Johans, Oscar I:s och Carl XV:s tid — hade den svenska propagandan i utlandet varit aktiv och påpasslig. Den hade anlitat alla medel och utvägar för att påverka opinionen i de främmande huvudstäderna och den hade icke så sällan handlat tämligen fördomsfritt. Regenterna hade hållit i trådarna och dirigerat spelet. De hade förstått, hur viktigt det var att informera och övertyga utlänningarna. Under Oscar II:s regering hade propagandamaskineriet rostet sönder. Nu hade partipolitiker och byråkrater hand om rodret, och de hade ingen förståelse för behovet av en aktiv opinionsbildning. Deras värld var riksdagskorridoren och ämbetsrummet. Kryddkramhandlaren Anders Magnus Brinck gjorde sig för hundra år sedan herostratiskt ryktbar genom tiraden: »Europa har sina ögon fästade på borgarståndet.» Det var uttryck för en naiv överskattning av ett partis betydelse i världssammanhanget. Det är emellertid knappast tvivel om att den förhånade Brinck i själva verket gav uttryck åt genomsnittssvenskens uppfattning både då och nu, nämligen att tyskar, engelsmän, fransmän och andra utlänningar äro lika intresserade av oss och vårt som vi av dem och deras. De ledande i Sverige 1905 synas ha levt i samma tro; man skymtar den i en insändare, som litteraturprofessorn Karl Warburg den 18 augusti 1905 fick införd i *Times* och vari han söker förklara orsaken till tystnaden på svensk sida:

»Although Norway has done much to place her cause before the public through the world's Press, Sweden has done very little to obtain a hearing for hers in the question which is agitating Scandinavia. The reason of this is simple. In Norway, where the revolution had been carefully prepared beforehand, it formed part of the plan sketched out to use all possible means of winning public opinion abroad in its favour. In Sweden where the question was looked upon as one exclusively concerning Scandinavia, it was deemed that there was no cause to appeal to outsiders, that *the*

impartial foreigner, judging for himself, would easily see that the Swedish standpoint was based on a broader and higher idea, the preservation of a Union to which the Scandinavian Peninsula and the North of Europe owed a century's peace . . . — But now . . . it will not, I hope, be thought presumptuous on the part of a Swede to wish to explain to the British public the attitude of Sweden in this matter . . .»

»Den opartistiske utlänningen som bildar sin egen uppfattning . . .» — man får visionen av ett antal korrekta herrar som med pannorna i veck underkasta akterna i det svensk-norska målet en sorgfällig prövning och som ha alla relevanta fakta presenta!

I själva verket voro utlänningarna vid sekelskiftet ännu mera okunniga om nordiska förhållanden än i våra dagar. Okunnigheten är ju alltjämt stor; i somras fann sig den amerikanska tidskriften *Esquires* turistspecialist föranlåten upplysa sina landsmän om att Skandinavien visst icke — som de flesta trodde! — är något slags isigt Sibirien och att Stockholms klimat i vissa avseenden är bättre än New Yorks.

Sekelskiftets engelska överklass och högre medelklass — det var dessa som på den tiden hade större politisk betydelse — turistade i Frankrike, Spanien, Portugal, Italien, Grekland och Egypten. De drogos liksom tyskar, österrikare och ryssar mot Södern, solen och sagan. Tidningarna, som kände läsekretsens intressen, sysslade mycket med de politiska händelserna på kontinenten och i Södern, men sällan med de nordiska frågorna — det ser man om man exempelvis ögnar igenom några årgångar av *Times*. I början av Oscar II:s regering ägnade tidningen sålunda flera gånger så stort utrymme åt Portugal som åt Sverige, i slutet var proportionen ungefär 22—15. Under året 1905 dominerade visserligen notiser och annat från Sverige — 51 mot 16 — men 1906—1910 var förhållandet 31—160.

De som styrde kosan mot länderna kring Östersjön voro få och betraktades väl som originella krumelurer eller i bästa fall upptäcktsresande. Tyskarna voro de som bäst kände till förhållandena i landet under Polcirkeln, men även bland dem var intresset relativt litet.

Det var i sanning icke annorlunda med fransmännen. År 1871, då regeringen sedan några år subsidierat en officiös nyhetsbyrå med uppgift att förse de franska tidningarna med lämpliga nyheter, klagade byråns föreståndare för utrikesministern Baltzar von Platen över att materialet ignorerades:

»Det är knappt behövt att påpeka orsaken till detta sparsamma

anlitande; den ligger väsentligen i det ringa intresse, som man bortsett från vissa politiska fraser i Frankrike hyser för nordiska förhållanden, i den nästan fullständiga obekantskapen med dessa förhållanden, och i bristen på åtskilliga elementära förkunskaper, vilka måste förutsättas för att över huvud taget kunna förstå vad som berättas om dessa förhållanden.»

Politikers och journalisters okunnighet är begriplig. De fransmän, som på Carl Johans tid studerade — för att blott ta ett exempel — den lärobok, som bär titeln *Nouvel Abregé de géographie universelle* och som var författad av J. B. L. Lallemand, fingo lära sig mycket, som i våra öron låter underligt. Namnet Sverige kom sålunda från sveberna, som fordom bott där. Landet var arvrike även på kvinnolinjen. Konungen sammankallade och upplöste efter behag riksdagen och kunde vid särskilt behov pålägga skatter utan ständernas hörande. Landets kopparmynt ägde en obekvämt tyngd. Straffen voro galgen och bålet — endast adeln halshöggs. Ur gruvorna fick man bl. a. ädelstenar. Lappkvinnorna hamrade koppar och smälte tenn. Bland städerna nämndes Åsele vid Ångermanälven, och hela Stockholm förklarades vara byggt på pålar — förvisso ett Nordens Venedig!

Boken byggde tydligen på arbeten av mer eller mindre vördnadsvärd ålder — kanske mest på franska resenärers tillfälliga iakttagelser och hörsägner.

I fråga om nordisk historia visste de bildade ett och annat. De kände till Gustav Adolf och Carl XII. Det är föga annorlunda nu. Går man igenom den brittiska *Subject Index to Periodicals* — en bibliografi över uppsatser i de stora kulturländernas tidskrifter — så finner man för åren 1920—22, 1926—32, 1940—53 (frånsett uppsatser om Swedenborg) 35 titlar. Av dessa hänföra sig åtta till Carl XII och sex till Gustav Adolf, dvs. nära hälften; det övriga rör mest övriga kungar och man blir angenämt överraskad, då man finner någon redogörelse för det svenska näringslivet eller för svensk inrikespolitik. I en engelsk lärobok i historia, utgiven 1946, nämner man Carl XII — »famous and excentric» — berättar att Sverige var en mäktig stat på 1600-talet och att de svenska kvinnorna fått rösträtt. För övrigt hör kanske i den nationella ödmjukhetens namn påpekats, att Gustav Adolf ofta nämns i samband med Richelieus och Frankrikes historia och Carl XII på tal om Peter den stores och Rysslands.

Man skall icke heller klandra läroboksförfattarna, ty specialarbetena på främmande språk om svensk historia voro utanför tyskt

språkområde få och oftast amatörmässiga och föråldrade. »Vi förmoda», skrev i juni 1905 den engelska tidningen *Saturday Review*, »att ingen vill förneka, att ett noggrant studium av skandinavisk historia och liv är absolut nödvändigt för att man skall kunna ge en auktoritativ framställning av den svensk-norska tvisten». Men vad disponerade skribenterna för material? Kanske Bains *Political History of Denmark, Norway and Sweden* och någon översättning till engelska av riksakten samt Norges författning! Detta gäller material till belysning av unionstvisten.

Ser man i dag i de engelska universitetsbiblioteken efter vad de studerande ha för möjlighet att sätta sig in i Sveriges historia, blir resultatet nedslående. I Oxford hittar man i realkatalogen under rubriken »Sweden» visserligen Svanström—Palmstiernas historia men sedan blott ett par diplomatrappporter från Carl XI:s och Gustaf III:s tid. I Cambridge syns det vara bättre ställt, där finner man förutom Svanström—Palmstierna även Ahnlunds *Gustav Adolf the Great*, Michael Roberts *Gustavus Adolphus*, men för övrigt blott ett tiotal arbeten, varav tre om Carl Johan, två om vardera Carl XII och Gustaf III, en om Kristina och — kuriöst nog — ett om *Democratic Sweden*. Bortåt hälften av dessa arbeten utgavos före sekelskiftet.

Allmänheten, som var okunnig om och likgiltig för Skandinaviens politiska förhållanden vaknade blott upp i samband med kungabesök. Kungar hade »human interest», och vid sådana tillfällen sparade tidningarna icke på spaltutrymmet. Kungar var — och är fortfarande — »news», likgiltigt om besökarlandet är monarki eller republik.

Det är uppenbart, att man 1905 i Sverige hade anledning att ta sig själv i kragen, söka se verkligheten i ögonen, göra rent hus med all grönköpingsaktig självbelåtenhet — med ett ord: slå på reklamtrumman. Det insåg aristokraten Taube.

I vad mån hans rapport av den 8 juli 1905 inverkade på vederbörande i Stockholm är på forskningens nuvarande ståndpunkt omöjligt att avgöra. Vad man vet är att åtgärder vidtogos för en svensk propaganda även i Tyskland. Enligt Karl Hildebrand i hans biografi över *Gustaf V* tog Hjalmar Hammarskjöld härvid ledningen. I augusti sände man ut två professorer som förkunnare — det är typiskt för tidens titelvärdnad. Till London for Harald Hjärne, förvisso ett i sammanhanget starkt namn, till kontinenten Karl Warburg, ett mindre starkt. Sveriges ministrar och konsuler i utlandet

fingo från UD uppmaning att på allt sätt hjälpa dem. Resultatet blev några artiklar i olika tidningar; även Pontus Fahlbeck deltog i denna publicistiska verksamhet.

Till Paris reste den liberale magnaten och partiledaren friherre Carl C:son Bonde. Enligt den svenske pariskorrespondenten Erik Sjöstedt gjorde Bonde stor verkan »genom sitt på en gång imponerande och vinnande väsen samt den pondus som skänkes honom av hans sociala ställning». Ett P. M. från Sjöstedt av den 28 september 1905 (i UD:s arkiv), ger en föreställning om vad Bonde i förening med Sjöstedt själv lyckades åstadkomma.

I *Le Figaro* hade man sålunda lyckats övertala »den vördnadsvärde» Frédéric Passy att skriva en lång artikel, granskad av Bonde. Tidningens utrikesredaktör Eugène Lautier visade sig som en »sann vän av Sverige» — och studerar man spalterna, finner man att detta icke var överord. I *Echo de Paris* inspirerade Sjöstedt korrespondenser från Stockholm. Även *L'Éclair*, *Patrie* och *La Presse* vände ett villigt öra till, men däremot vägrade *Le Matin* och *Le Journal* — »fullkomligt oemottagliga för varje svensk framställning, påverkade av bevekelsegrunder dem jag till fullo genomskådar». Av visst intresse är vad Sjöstedt skrev om Georges Clémenceau, den fruktade »Tigern»:

»I *L'Aurore* har den inflytelserike opinionsbildaren M. Georges Clémenceau kastat fram den satsen att 'Norges hat var desto våldsammare som det ej gavs någon anledning därtill', vilket är desto märkligare som tidigare Clémenceau stått i intima förbindelser med norska vänstern; men Björnsons pangermanism har stött bort honom; det är mig bekant att det nu är Clémenceaus mening att Frankrike bör iakttaga en avgjort svenskvänlig hållning samt söka vänja Sverige vid den föreställning att det i Frankrike äger en fullkomligt oegennyttig vän, beredd till stöd, råd och medling vid förefallande behov. Denna åskådning av det radikala partiets mäktige chef saknar ju icke sitt intresse.»

Denna svenska propagandaverksamhet var säkerligen icke betydelslös, men det krävs närmare undersökningar för att man skall våga uttala sig om hur långt den sträckte sina verkningar.

De svenska politikerna hade vaknat ur sin Törnrosasömn — det var det bestående resultatet av unionskonflikten och propagandaverksamheten; året 1905 utkom f. ö. Rudolf Kjelléns arbete *Storaktarna*, som så mäktigt påverkat det utrikespolitiska tänkandet i allmänhet långt utom Sveriges gränser.

Det var visserligen inte många, som insågo att Sverige aldrig

kunde hoppas på att storpolitikens stormar skulle gå det förbi; ett typiskt uttryck för tron att »Sveriges bästa utrikespolitik är att inte ha någon» var det betänkande, som i mars 1906 framlades av en kommitté, som fått i uppdrag att utarbeta förslag till ny organisation av Utrikesdepartementet.

Betänkandets grundtanke var, att den svenska diplomatins uppgifter »numera» icke lågo på det rent politiska området utan i främjandet av Sveriges ekonomiska intressen och upprätthållandet av de officiella förbindelserna med utlandet på den fredliga odlingens fält. En huvuduppgift för diplomatin var alltså kommersiell information. Betydelsen av *politisk* information — och propaganda — insågs följaktligen ej av kommittén. Utrikesministern Trolle var icke i alla stycken av samma mening; »med några enkla penndrag» förstod han — för att citera *Göteborgs Aftonblad* av den 27 mars 1906, att »förvandla förslaget till i mycket sin rena motsats»:

»Så försvunno bl. a. de underliga amfibierna handelsattachéer. — — — Vidare handelshögskoleutbildningen [för attachéaspiranter], som skulle göra diplomaterna till ett slags exportagenter. På goda skäl! De inför diplomatkommittén på engelskt vis 'förhörda' affärsmännen hade mera än generaldirektören för Kommerskollegium visat sig ha blick för, att handeln måste drivas av köpmän, export av exportagenter och att det svenska näringslivet kunde få föga gagn av det slags teaterköpmän [kommittéledamöterna] ville förvandla diplomaterna till.»

Det är en i olika avseenden intressant ledare — icke minst uppgiften om att affärsvärlden 1906 ännu inte ansåg förtrogenhet med näringslivet såsom en merit hos en ung diplomat. Som bekant är uppfattningen i våra dagar den motsatta.

Bland dem som ansågo att Sverige måste bedriva en aktiv upplysningsverksamhet i utlandet voro åtskilliga finansmän. Dessa sökte också i handling omsätta sina åsikter.

Den 17 mars 1906 bildades i Stockholm ett konsortium, vars syfte var att i utlandet sprida kunskap om svenska förhållanden över huvud och väcka intresse för vårt land. Utgifterna garanterades av ett antal privatpersoner för en tid av till en början två år. Ett arbetsutskott på två personer tillsattes. Som sekreterare anställdes först medarbetaren i *Svenska Dagbladet* Erik B. Rinman och 1908 hans tidningskollega Valdemar Langlet. Sekreterarens uppgift skulle

vara att sköta korrespondensen med de utländska pressrepresentanterna, sända dem artikeluppslag eller eventuellt färdiga artiklar, meddelanden och notiser, samla rapporter och urklipp m. m. Konsortiets arkiv borde enligt Keys förslag förvaras på Svenska Dagbladet.

Alla förberedeiser voro klara, då konsortiet bildades, bl. a. hade ett belopp om 28 000 kr. garanterats och i januari hade chefredaktören för *Svenska Dagbladet* Helmer Key på uppdrag av de intresserade besökt Berlin och Paris. Hans uppgift var enligt ett i UD:s arkiv bevarat P. M. av den 14 februari 1906, att »söka åstadkomma nödiga anordningar i och för realiserandet av den svenska pressrepresentationen i utlandet». Syftet med den beramade pressorganisationen hade av garanterna angivits vara att »uti den utländska pressen bevaka och befrämja Sveriges intressen av politisk, kulturell och ekonomisk innebörd».

Enligt ett P. M. av Sjöstedt, daterat den 4 februari, sammanträdde Key i Paris med representanter för olika tidningar, främst de svenskvänliga *Le Figaro* och *Le Temps*, bl. a. den förras chefredaktör Cahuette och Lautier, som blivit kommendör av Vasaorden som tack för sitt välförhållande under unionskrisen. Sjöstedts rapport ger en inblick i det svensk-norska intrigspelet i Paris:

»Betecknande är att efter Figaros utmärkta svenskvänliga kampanj under unionskrisen sökte norrmännen ställa sig in med tidningen med det resultat att dess »Conseil de surveillance» verkligen fordrade att tidningen skulle svänga om i norskvänlig riktning, vilket även hade skett om icke Lautier haft tillräcklig auktoritet att opponera sig däremot. Han utvecklade skälen för sin svenskvänliga hållning, förklarade att han ämnade fortsätta därmed, och, därmed blev det.»

Le Temps' utrikesredaktör René Puaux, gammal vän till Sjöstedt och bekant till Bonde, sammanförde Key med tidningens finansredaktör, och denne introducerade honom i finansketsarna. För denna tjänst rekommenderade Sjöstedt Puaux till erhållande av en Nordstjerna.

Som presskonsortiets ombud i Paris anställdes nu Sjöstedt på två år och mot en lön av 10 000 frs. Han var — menade Key i sin ovannämnda rapport — självskriven då »den nu under bildning varande organisationen på sätt och vis tillkommit på grund av ett från honom utgången uppslag». Key åsyftade uppenbarligen Sjöstedts P. M. av den 28 september 1905, vari uttalats önskvärdheten av en organisation av propagandan i den franska huvudstaden.

I Berlin anställde Key journalisten Gustaf Blomqvist på ett år och med 5 000 mark i lön, och med biträde av en tysk tidningsman. Taube, som under det gångna halvåret nitiskt verkat för att den tyska pressen skulle få en mer svenskfärgad eller åtminstone objektiv syn på unionskrisen, visade sig naturligt nog intresserad av att företaget lyckades. »Beträffande London», skrev Key, »har jag ännu intet förslag att framställa, men en av garanterna, direktör G. Palmqvist, som har goda förbindelser i den engelska pressen, och i somras verksamt bidrog vid agitationen i England till Sveriges förmån, har i dagarna återkommit från en resa till London, där han samlat åtskilliga värdefulla upplysningar...» Som medarbetare i London anlätades till en början H. Valentin och en engelsman. Senare anställdes Fritz Henriksson.

Intressant är att se vad en gammal parisersvensk som Sjöstedt ansåg att man borde servera den bildade opinionen i Frankrike — det var ju främst till den som propagandan vände sig.

»Man må dock icke vänta sig», heter det i hans P. M., »att jag får in allt vad jag vill, ty jag blir naturligtvis beroende av det utrymme de anse sig kunna offra på vårt avlägsna land. Exempelvis hoppas jag snart få in i Le Figaro en större artikel om *Mme de Staëls* giftermål (efter Schück), vilken är ägnad att giva fransmännen en stark påminnelse om vår forna stormaktsroll, vår gamla kultur och våra forna intima förbindelser med Frankrike, då svenskarne voro de privilegierade favoriterna vid franska hovet. Inom en annan sakens ordning skadar det icke att få in en större artikel om professor Kjelléns remarkabla kapitel över det moderna Frankrike (Europas stormakter), som bör väcka sympati och erkännande hos den franska publiken. Dylika artiklar bidraga alltid att slå den bro av sympatier mellan de bägge länderna, som vi behöva.

Stort intresse ligger em. framför allt på att söka få in *vetenskapliga* artiklar.»

Liksom norrmännen gjorde reklam med sina dramatiker borde svenskarna utnyttja sina lysande målare. Sjöstedt föreslog därför en stor svensk konstutställning i Paris och att Key sonderade stämningen härför i hemlandet.

Nittonhundralets svenska presspropaganda hade sålunda startat. Initiativet hade utgått från privatpersoner och kostnaderna täcktes med privata bidrag. Det dröjde emellertid icke länge, innan statsmakternas samvete vaknade.

Den 17 oktober 1908 ingav arkivarien i UD Torvald Höjer ett

P. M. till Eric Trolle, som nu var utrikesminister — man får väl förmoda att det tillkommit på anmodan.

Det var ett särdeles ampert skriftstyreke.

Förbindelserna med de svenska journalisterna ägde för tiden rum dels genom någon tidningsman i Stockholm, dels direkt med departementschefen eller kabinettssekreteraren påpekade Höjer. Han ansåg icke dessa arbetsformer motsvara »de fordringar, som man äger rätt att ställa på ett modernt utrikesdepartements samarbete med och tillgodogörande av pressen. Behovet av en särskild avdelning för pressärenden, det må nu vara en officiell pressbyrå efter franskt eller en avdelning utan officiell beteckning efter tyskt mönster, synes mig därför ligga i öppen dag.»

»Och det svenska kabinettet torde väl utan orättvisa kunna betecknas såsom ganska illa underrättat i de flesta av de stora utrikespolitiska frågor, som upptaga samtidens intresse. — — — Utom departementschefen är i vanliga fall kabinettssekreteraren den ende inom departementets personal, som är à jour med de politiska frågornas utveckling, ett förhållande som ibland vid ledigheter — — — icke kunnat undgå att ha en oförmånlig inverkan på ärendenas handläggning.»

Höjer anmärkte vidare på de unga diplomaternas utbildning vad angick de rent politiska frågorna. Behovet av upplysning syntes honom så mycket större »i vårt land, där inom pressen och hos allmänheten intresset för och sakkunskapen på det utrikespolitiska området är så ringa».

Tre veckor senare — den 8 november 1908 — anmodade Trolle generaldirektören Lagerheim — ordförande i den förutnämnda kommittén 1906 — att i förening med ordföranden i Svenska Tidningsutgivareföreningen Arvid Sohlman, direktören i Svenska Telegrambyrån F. G. T. Eklund, Höjer samt Langlet uppgöra förslag till »ordnande av förbindelsen mellan regeringen ... samt den in- och utländska pressen».

På själva julafton meddelade Lagerheim att kommittén var klar med sitt förslag, och regeringen ingav utan dröjsmål proposition till riksdagen om inrättandet av en särskild pressavdelning inom UD. Den 15 februari 1909 beviljade riksdagen det begärda anslaget. Utrikesdepartementets pressbyrå kunde starta. Till chef fick den Torvald Höjer. Uppslagsverk och arbeten i modern historia anskaffades.

Det byråkratiska Sverige började orientera sig i Den nya tiden. Diplomaterna sattes på skolbänken och fingo lära sig politik.